

سیدرضی با رویکرد ادبی و بلاغی به گردآوری سخنان حضرت علی پرداخته است

این کتاب در سه بخش تنظیم شده است: خطبه‌هایی که در اجتماعات مسلمین بیان شده است؛ نامه‌هایی که برای شخصیت‌های مختلف نوشته شده است و نیز حکمت‌هایی که موضوعات بسیار متنوعی در آنها دیده می‌شود.

این کتاب در سه بخش تنظیم شده است: خطبه‌هایی که در اجتماعات مسلمین بیان شده است؛ نامه‌هایی که برای شخصیت‌های مختلف نوشته شده است و نیز حکمت‌هایی که موضوعات بسیار متنوعی در آنها دیده می‌شود.

یکی از ارزشمندترین آثار که در طول 10 قرن گذشته منبع مهمی برای رجوع به سخنان گهربار امیرمؤمنان (ع) علی (ع) بوده کتاب گران و سنگ نهج‌البلاغه است که از محققان، اندیشمندان، علم‌پژوهان، سیاستمداران و حتی عموم مردم بدان توجه داشته‌اند خاص قرار گرفته است؛ تا آنجا که آن را برادر دانسته، به آن لقب اخ‌القرآن داده‌اند.

اما برای استفاده بهتر این اثر ارزشمند نیز چون سایر آثار ماندگار شیعه باید نسبت به مؤلف، انگیزه نگارش، مستند بودن اثر، متن، ترجمه‌ها، شروح، حواشی، استدراکات و سایر آثار نگاشته شده با محوریت نهج‌البلاغه و نیز شیوه استفاده از این اثر مهم جهان اسلام اطلاع کافی به دست آورد.

مؤلف:

نهج‌البلاغه نوشته ابوالحسن محمد بن الحسین بن موسی، معروف به سید رضی است که در بعضی از متون او را شریف رضی نامیده‌اند؛ سید رضی را می‌توان از علمای تراز اول قرن چهارم دانست که در فقه، حدیث و ادبیات مهارت ویژه‌ای داشته و توانسته با استفاده از این مهارت علمی اثری را پدید آورد که تا به امروز در صدر کتب شیعه نور افشانی می‌کند.

او در سال ۳۵۹ هـ. ق در شهر بغداد به دنیا آمد. وی از طرف والدین به شجره طیبه سادات علوی منسوب است و نسب وی از جانب پدر با پنج واسطه به امام موسی بن جعفر (ع) و از طرف مادر با شش واسطه به امام زین العابدین (ع) می‌رسد.

سید رضی در عمر شریف خود از محضر اساتید بزرگی استفاده نموده است که از بزرگ‌ترین استادان وی می‌توان به شیخ مفید (ره) اشاره کرد که در فقه و حدیث سرآمد زمان خود و صاحب کتاب الارشاد است. البته او استادان دیگری نیز داشته که از آنها می‌توان از ابواسحاق، ابراهیم بن احمد طبری (م: ۳۹۳ ق)، ابوعلی فارسی (م: ۳۷۷ ق)، ابوبکر محمد بن موسی خوارزمی (م: ۴۰۳ ق) و ابومحمد هارون تلکبری (م: ۳۸۵ ق) نام برد.

به این شخصیت ارزشمند هم علمای شیعه و هم عالمان اهل سنت ارادت ویژه داشته و از او بهره‌برده‌اند. عبدالملک ثعالبی، معروف به جاحظ نیشابوری که از ادیبان هم عصر سید رضی است، در الدهر و تاریخ بغداد تألیفات او را کم نظیر معرفی کرده، می‌گوید: رضی کتاب‌هایی در معانی قرآن نگاشته است که مانند آن کمتر یافته می‌شود.

نکته جالب این است که سید رضی عمری کوتاه داشت و در ۴۷ سالگی و در سال ۴۰۶ ق در شهر بغداد درگذشت و در کاظمین، در کنار قبر امام موسی کاظم و امام جواد (ع) دفن شد و این همه برکات در این عمر کوتاه نشان دهنده روح بلند و تلاش بی‌وقفه او در راه علم و اعتلای معارف مکتب است.

انگیزه تألیف:

سید رضی در مقدمه نهج‌البلاغه درخواست برادران و دوستان خود را دلیل نگارش این کتاب شریف معرفی نموده،

مي‌فرمايد: در پايان كتاب خصائص‌الائمه(از تأليفات اوليه سيد رضي) فصلي از سخنان شيوا و کوتاه آن حضرت(ع)[اميرمؤمنان] در مواعظ، حكم، امثال و آداب وجود داشت، و اين غير از خطبه‌هاي بلند و نامه‌هاي مبسوط آن حضرت بود.

دوستان و نزديكان [علمي] به آن كلمات توجه کرده و در حالي که از آن همه الفاظ بدیع و معانی بلند و تابناک شادمان بودند، از من خواستند کتابی بنویسم که گزیده‌ای از سخنان حضرت همه انواع سخن ایشان مانند: خطبه‌ها و نامه‌ها و مواعظ و آداب... را در برداشته باشد و من خواهش آنان را اجابت کردم.4

و چنین شد که سيد رضي به گردآوری، انتخاب و باب‌بندی سخنان اميرمؤمنان(ع) پرداخت.

استناد:

اهل حديث نهج‌البلاغه را از لحاظ سندي مرسل مي‌دانند و گروهی از جريان‌ها و افراد معاند چون ابن خلکان 5 (م: 681 ق) و ذهبي 6 (م: 748 ق) که نهج‌البلاغه را فخر شيعه مي‌ديدند، آن را دليل ضعف نهج‌البلاغه دانسته، به طعن بر اين اثر ارزشمند تاخته، و حتي اين اثر ارزشمند را تراوشات ذهني سيد رضي دانسته‌اند؛ اما از علمای اهل سنت نیز کسانی هستند که به پاسخ‌گویی به اين شبهات پرداخته، اين ايراد را به ساحت قدسي نهج‌البلاغه وارد ندانسته‌اند.

ابن ابی الحديد (م: ۶۵۶ ق) به نقل از شيخ خود مصدق بن شبيب واسطی و او از عبدالله بن احمد، معروف به ابن خشاب درباره خطبه شفشقيه که بحث برانگيزترين خطبه نهج‌البلاغه است، نقل مي‌کند: به خدا سوگند اين خطبه را در کتاب‌ب‌هايی که ۲۰۰ سال پيش از تولد سيد رضي نوشته شده است، ديده‌ام و خط نويسنده آنها را می‌شناسم و می‌دانم خط کدام یک از علما و ادیبان است [و اين اسناد برای زمانی قبل از تولد ابواحمد، پدر سيد رضي است.7

علاوه بر کلام یاد شده، ابن ابی الحديد نیز درباره نقل خطبه شفشقيه قبل از سيد رضي مي‌نويسد: من بسیاری از اين خطبه را در نوشته‌های شيخ خود، ابوالقاسم بلخی، امام معتزله بغداد، ديده‌ام. او قبل از تولد رضي، در دولت مقتدر می‌زیست؛ همچنین بسیاری از آن را در کتاب مشهور ابوجعفر بن قبه، از متکلمان اماميه، معروف به کتاب الانصاف ديده‌ام. ابوجعفر از شاگردان شيخ ابوالقاسم بلخی بود و قبل از اینکه رضي زاده شود از دنیا رفته است.

علاوه بر اين اعترافات، برخی از بزرگان اهل سنت نیز به گردآوری اسناد نهج‌البلاغه پرداخته‌اند؛ مانند استناد نهج‌البلاغه؛ تأليف امتياز علی‌خان عرشی و مصادر نهج‌البلاغه و اسانیده، تأليف سيد عبدالزهرّا حسینی خطیب.

متن:

اين کتاب شريف در سه بخش تنظيم شده است؛ بخش اول، خطبه‌هايی است که در اجتماعات مسلمين مانند: نماز جمعه، قبل يا بعد از جنگ‌ها و يا در اجتماعات ديگر مسلمين بيان شده است و شامل موضوعات اعتقادي، سياسي، اجتماعي و ... است. بخش دوم آن در بردارنده نامه‌هايي است که آن حضرت برای شخصيت‌هاي مختلف نوشته و شامل تذکراتي، سفارش‌هاي سياسي اجتماعي و ... است و در قسمت سوم نیز حکمت‌هايي آمده است که موضوعات بسيار متنوعي در آنها ديده مي‌شود.

درباره تعداد خطبه‌ها و نامه‌ها و حکمت‌ها اختلاف وجود دارد اما آنچه مشهور است و در کتاب المعجم المفهرس لالفاظ نهج‌البلاغه آمده، تعداد خطبه‌ها، ۲۴۱، نامه‌ها ۷۹ و کلمات قصار نهج‌البلاغه، ۴۸۰ عدد است. البته اين اختلاف شمارش‌ها به اين دليل است که بعضي از محققان تعدادي از خطبه‌ها و نامه‌ها را يکي دانسته و از هم جدا نکرده‌اند و اين مسأله منشأ اختلاف شمارش شده است.

نکته ديگر درباره متن نهج‌البلاغه اين است که سيد رضي با رویکرد ادبي و بلاغي به گردآوری کلمات حضرت امير(ع) پرداخته و به همين دليل بسياري از خطبه‌ها و نامه‌ها و همچنین کلمات قصار به صورت انتخاب

شده آمده است و گاه دو خط از يك خطبه بلند آورده شده كه البته معمولا كامل آن در مصادر مختلف حديثي موجود است. ۷۰۳/۹۹۸/ش

نویسنده: حجت الاسلام عبدالصالح شمس‍الهی، محقق و پژوهشگر حوزوی.

پی نوشت:

اعیان الشیعه، سید محسن امین عاملی، ج ۹، ص ۲۱۶
یتیمه الدهر، ج ۳، ص ۱۳۱
تاریخ بغداد، احمد بن علی الخطیب البغدادی، ج ۲، ص ۲۴۶
نهج‍البلاغه، مقدمه سید رضی، ص ۱.
وفیات الأعیان و أنباء أبناء الزمان، ابن خلکان، ج ۳، ص ۳۱۳.
سیر أعلام النبلاء، ذهبی، ج ۱۷، ص ۵۸۹
شرح نهج‍البلاغه، ابن أبی الحدید، ج ۱، ص ۲۰۵
کتابنامه نهج‍البلاغه، استادی، ص ۳-۴.